

ПЪТЕШЕСТВИЯ
JOURNEYS

Изкуствобедски четениа 2020

Art Readings 2020

ИЗКУСТВОВЕДСКИ ЧЕТЕНИЯ

Тематичен рецензиран годишник за изкуствознание в два тома
2020. II. – Ново изкуство

ART READINGS

Thematic Peer-reviewed Art Studies Annual, Volumes I–II
2020. II. New Art

Международна редакционна колегия International Editorial Board

Adrian-Silvan Ionescu (Romania)

Elvira Popova (Mexico)

Fani Vavili-Tsinika (Greece)

Marina Frolova-Walker (UK)

Yana Hashamova (USA)

Отговорен редактор

Ингеборг Братоева-Даракчиева

Редактори от ИИИЗк In-house Editorial Board

Ingeborg Bratoeva-Daraktchieva

Kamelia Nikolova

Milena Bozhikova

Milena Georgieva

Under the general editorship of *Ingeborg Bratoeva-Daraktchieva*

Institute of Art Studies
21 Krakra St.
1504 Sofia
Bulgaria

www.artstudies.bg

© Институт за изследване на изкуствата, БАН, 2021

© Institute of Art Studies, BAS, 2021

ИЗКУСТВОВЕДСКИ ЧЕТЕНИЯ

*Тематичен рецензиран годишник за изкуствознание в два тома
2020. II. – Ново изкуство*

ПЪТЕШЕСТВИЯ

•

JOURNEYS

ART READINGS

*Thematic Peer-reviewed Art Studies Annual, Volumes I–II
2020. II. New Art*

София, 2021

Организаторите на ежегодната научна конференция „Изкуствоведски четения“, модул „Ново изкуство“, изказват своите специални благодарности на Фонд „Научни изследвания“ при Министерството на образованието и науката за финансовата подкрепа в провеждането на конференцията през 2020 година и отпечатването на сборника от нея.

The organisers of the Art Readings annual conference extend grateful thanks to the Bulgarian National Science Fund for funding the 2020 edition of the conference and the publication of the conference proceedings.

ИТАЛИАНСКИТЕ ИМЕНА В ХУДОЖЕСТВЕНИЯ ЖИВОТ НА БЪЛГАРИЯ ОТ ПОСЛЕДНОТО ДЕСЕТИЛЕНИЕ НА XIX ВЕК

Анжела Данева¹

Абстракт: Текстът е част от голямата тема „Българо-европейски културни диалози“, която разработваме в едноименния Център към Нов български университет. Фокусът е поставен върху четирима италиански художници: Луиджи Болонгаро, Цезаре (Цезар) Дрог, Джорджо (Георги) Канела и Антонио Канела, които в последното десетилетие на XIX век са били преподаватели по рисуване в българските гимназии и са участвали в художествения живот на страната. За първи път на едно място е събрана наличната у нас биографична информация за тях и е добавена нова. Изчистени са неточности, относно пребиваването у нас на художника Луиджи Болонгаро, добавени са и подробности от участието му в художествения живот на България. Отхвърлени са хипотези и са разгледани нови документирани факти за личността и творчеството на Георги Канела и Цезар Дрог. Изследването е отворено за надграждане с проучвания и нови хипотези на колеги у нас и от Италия.

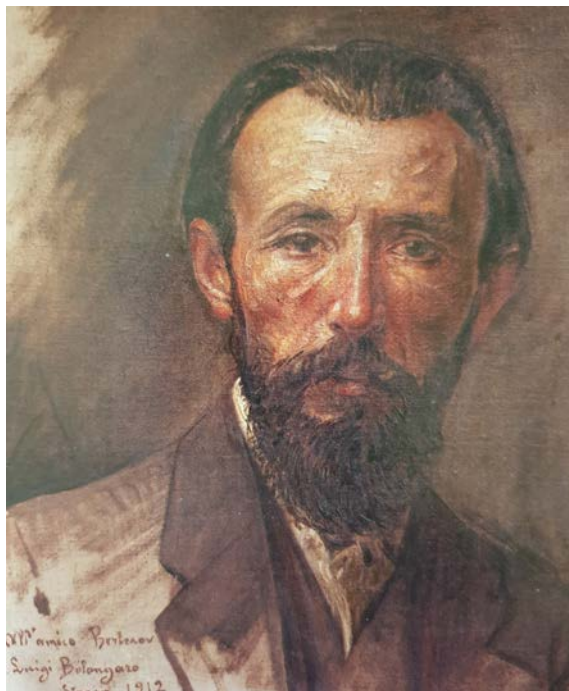
Ключови думи: българско изкуство от XIX в., италиански художници в България, италианско изкуство, Луиджи Болонгаро, Цезар Дрог, Георги Канела, Антонио Канела

Този текст е опит да съберем на едно място наличната и да добавим нова документирана информация за имената на художниците Луиджи Болонгаро, Георги Канела, Антонио Канела и Цезар Дрог, които срещаме по пътя на българската история на изкуството от последното десетилетие на XIX век. Подобни изследвания са трудоемки и обикновено имат отворен характер, за да бъдат обогатявани с нови биографични данни и художествен материал.

Много българо-европейски културни връзки са коментирани, анализирани и публикувани до днес. След Освобождението на България у нас пристигат художници, археолози, историци, привлечени от атмосферата на бившата провинция на Османската империя, от възможността да опитат късмета си, но и да дадат своя принос за развитието на района. Същевременно от Бълга-

¹ *Angela Daneva holds a PhD in History of Art from the New Bulgarian University. She is the director of the Bulgarian-European Cultural Dialogue Centre (BECD). Since 2017, she is the Co-chair of the Board and supervises methodology at the UniArt Gallery at the New Bulgarian University. Her scientific interests revolve around Bulgarian history of art and culture of the late nineteenth and twentieth centuries. Her books include: Georgi Bozhilov-Slona. Portraits of the spirit (2012), I Bulgari nelle Accademie di Belle Arti Italiane 1878–1944 (2014); she co-authored and put together two catalogues: Fino a Torino e ritorno (2011), Nineteenth-century Romanticism. The Life and Art of Dimitar Dobrovich (1816–1905), (2017).*

рия към Италия се отправят желязци да придобият нови знания, да видят многовековната история и култура на страната. За българо-италианския културен диалог свидетелстват изследвания, документален материал от държавни и частни архиви, запазени фотографски спомени от ателиетата на академиите, от разходките до Вечния град, до Флоренция, Милано и Венеция – градовете от така популярния Гран Тур, активно практикуван в Европа до средата на XX век. Пътуването е динамичен и двупосочен процес на културен обмен, пресечна точка на нови и различни традиции и допълващи се ценности. През 2011 г. в Националната галерия за чуждестранно изкуство²

1. Портрет на Христо Берберов, 1912, с посвещение от италианския художник Луиджи Болонгаро. М. б., платно, 50x40, надпис долу вляво All'amico Berberov, Luigi Bolongaro, Stresa 1912. Частна колекция.

в София представихме изложбата и издадохме едноименния каталог „До Торино и назад“ (Marinska, Daneva and Dragone 2011). Наред с имената на художниците Георги Митов, Захари Желев, Драган Данаилов, Никола Маринов, Александър Мутафов и други в изложбата беше представен и Христо Берберов, като част от първата група български студенти на Академия „Албертина“. Тогава един негов портрет от 1912 г., носещ посвещение от художника Луиджи Болонгаро (ил. 1), даваше знак за неизследвана и непозната българо-италианска връзка. Осем години по-късно попаднах на следите на наследниците на италианския художник и получих достъп до някои колекции и запазени документи. Не знаем за всички италиански художници кога и по какви причини пристигат в България. За някои от тях не можем категорично да кажем кога си тръгват от страната. Ще се съгласим ли, че, щом след 1898 г. имената им не фигурират на страниците на сп. Изкуство, те вече са напуснали България? И защо следите за тях изчезват толкова трайно?

² Днес НГ – Квадрат 500.

Луиджи Болонгаро (Стреза 1874 – Поцуоли 1915)

Произведението *Портрет на Христо Берберов* стана причина да насоча вниманието си към личността на този художник, за когото имаше сведения, че е живял и работил в България. Националната галерия в София съхранява неговите произведения *Варна – привечер*, *Жена, която плете*, *Пейзаж с фигури* (1897) (ил. 2), две скици с туш и перо, *Голо женско тяло* (литография), *Скица на мъжка глава*³ (креда, въглен, хартия) (ил. 3), *Автопортрет* (офорт) (ил. 4), *Скица на женски профил* (креда, въглен, хартия). Голяма част от произведенията му в Италия са частна собственост и по-малко в колекциите на държавните музеи и галерии.

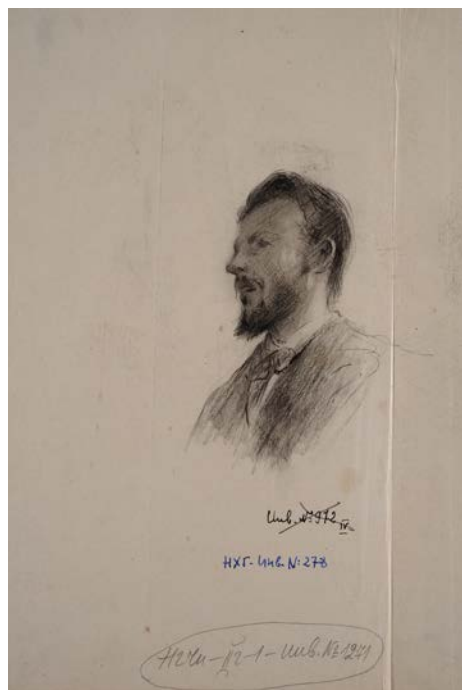

2. Луиджи Болонгаро (1877–1915), *Пейзаж от Кестерич (Пейзаж с фигури)*, 1897, м. б., платно, 78 x116, НГ – София.

Луиджи Болонгаро е роден през 1874 г. в Стреза, малко градче, разположено на брега на Лаго Маджоре в Северна Италия. Той е първородният син в голямото семейство на местни търговци. Въпреки че не е от заможните фамилии в района, всички подкрепят таланта на младия Болонгаро, който е забелязан от художника Еудженио Джиньо⁴ и по негова препоръка едва на 13-годишна възраст се записва в Академия „Албертина“ през лятото на 1887.

³ Скица на мъжка глава е портретно изображение на Христо Берберов.

⁴ Eugenio Gignos (Милано 1850 – Стреза 1906) – италиански художник. Известен пейзажист с афинитет към пленерната живопис от районите на Ломбардия и Пиемонт. Завършил академия Брера. Близък до идеите на групата артисти и литератори в Милано, наречена Scapigliatura.

3. Луиджи Болонгаро (1877–1915), *Скица на мъжка глава*, креда, въглен, хартия, 12x8 (28,5x20), НГ – София.

4. Луиджи Болонгаро (1877–1915), *Автопортрет*, офорт, хартия, 9x6 (18x14), НГ – София.

В периода на учебните 1887/88 до 1893/94 г., Луиджи Болонгаро е един от обещаващите млади възпитаници в курсовете по живопис на Пиер Челестино Джиларди, а по-късно и на Джакомо Гросо. Всяка негова учебна година от този период е завършена с подобаващи отличия – грамоти, поощрителни награди, медали. През 1892 г. Болонгаро печели златен медал на конкурса по живопис на „Албертина“ (Marini 1982: 46). През учебна 1893/94, когато се записва в курса на проф. Джакомо Гросо, негови ученици по това време вече са и първите български възпитаници на академия „Албертина“ в Торино – Георги Митов, Драган Данаилов, Христо Берберов и Захари Желев (Danova 2013: 54-73).

В единственото обстойно изследване *Живописта на Луиджи Болонгаро*, публикувано през 1982 г. от Джузепе Луиджи Марини (Marini 1982: 27) се разказва, че след завършване на „Албертина“ през 1894 г. художникът се завръща в родния си град Стреза и без да забравя пейзажа отдава своите сили и се развива в сферата и на портрета. През 1895 г., за да продължи професионалния си път, Болонгаро участва в конкурсите на Торинската академия

за преподаватели и за пребиваване в Рим. Получил отказ и за двете места, недоволен от постигнатото, изключително амбициозен и търсещ нови стимули да задоволи страстта си към изкуството 22-годишният художник, помнейки разговорите с българските си колеги за България и за нуждата от добри преподаватели в училищата, взема авантюристичното за себе си решение да замине за тази далечна за тогавашните представи, екзотична балканска държава и да опита късмета си.

Луиджи Болонгаро пристига във Варна на 1 август 1896 г. Откриваме името му в Главните списъци на Варненската държавна мъжка гимназия „Фердинанд I“⁵ (DA-Varna) и в Юбилейния сборник на гимназията (1930: 22), чийто директор по това време е Иван Гюлмезов⁶. На 1 септември 1896 г., видно от документите на Варненската мъжка гимназия, Болонгаро е назначен за преподавател по рисуване от I до IV клас, с натовареност от два до четири часа седмично и заплата 2400 лева. Художникът остава в гимназията две учебни години, през 1896/97 и 1897/98, а във Варна до 1 октомври 1898 г. Негови по-известни колеги в училището са чехите Иван Петрас⁷ – учител по краснопис и рисуване, а също братята Карел и Херман Шкорпил⁸. По-рано там преподава и художникът Георги Канела. Във Варна не бяха намерени повече сведения за живота на младия Болонгаро. По това време в града няма развит художествен живот, не се уреждат изложби, няма и пазар за произведения на изкуството. В този смисъл са единици неговите произведения с изгледи и импресии от морския град, от които можем да съдим днес, че художникът е продължавал да търси предизвикателства в полето на пейзажа. Потвърждение на това е и информацията в книгата на Джузепе Марини (Marini 1982: 28) за няколко произведения с малки размери, които художникът донася от България. Между тях са живописният пейзаж *Морски рефлексии* и картината *Варна*, в която четката е свободна „без да се притеснява особено за топографията на мястото“. Избрана е отдалечена и висока гледна точка, от която натурата размива очертанията си пред очите на художника. Произведението е подписано долу, вдясно *Л. Болонгаро, Варна* на кирилица. Липсва годината, но предвид факта, че е ясно кога художникът е учителствал във Варна, можем да я датираме между есента на 1896 и лятото на 1898 г. Това е единствената позната ни засега работа на Болонгаро, която той носи в Италия при завръщането си. През 1932 г. картината *Варна* е показана заедно с други негови произведения в ретроспективна изложба на художниците Боджани, Болонгаро и Джиньо в Стреза. В края на книгата „Живописиста на Луиджи Болонгаро“ Луиджи Марини (Marini 1982: 65-85) е направил и опис

⁵ Варненската държавна мъжка гимназия „Фердинанд I“ е открита с княжески указ на 3 септември 1879 г.

⁶ Иван Гюлмезов (?–1938) – Директор на гимназията в периода 1896–1900 и от 1908 до 1914.

⁷ Иван Петрас – чешки художник. Преподавал във Варненската държавна мъжка гимназия „Фердинанд I“.

⁸ Карел Шкорпил е преподавател там в периода 1888–1890 и от 1894 до 1915 г. Херман Шкорпил – от 1904 до 1906 г.

на произведенията, които са частна собственост и са участвали в изложбата, посветена на Болонгаро през 1982 г. в „Музея на пейзажа“ във Вербана. Повечето изображения са черно-бели. Към частта за българския период на художника са отнесени 7 произведения, три са описани като собственост на НГ – София. От тези работи само No. 47 *Варна* (масло, дъска, 28x39,5, подпис и *Sofia* долу вдясно на кирилица) е репродуцирана в черно-бяло в албума на Л. Марини. За останалите читателят може да получи единствено бегла представа от даденото описание: No. 42 *Пристанище* (масло, дъска, 24,5x15. Къщи на брега, които се отразяват в морето на преден план); No. 43 *Пейзаж с къщи и жени* (масло, платно, 39x60. Две жени, вървящи по пътя, оставящи зад гърба си селски къщи); No. 44 *Пейзаж с фигура*, 1897 (масло, платно, 78,5x117, подписано, София (България), НГ, инв. V/23)⁹; No. 45 *Варна. Залез* (масло, платно, 40,5x60, подписана, София (България), НГ, инв. V/174); No. 46 *Жена, която работи* (масло, платно, 75,5x54,8, подпис, София (България), НГ, инв. V/357)¹⁰; No. 48 *Портик*, 1898 (масло, дъска, 22,5x36, подпис и дата вдясно) (Marini 1982: 70). Остава въпросителната относно споменатата работа *Морски рефлекс*, която обаче не намираме сред изброените в описа, освен ако не става дума за картината No. 42 *Пристанище*.

За да бъде окончателно фиксиран българският период на Болонгаро, трябва да обърнем внимание на един спорен факт в текста на Луиджи Марини (Marini 1982: 28). Той споменава, че в София художникът е бил учител по рисуване на принцесите в Двореца. Княгиня Евдокия е родена през 1898, а Надежда през 1899 г. Първият техен учител в дворцовото училище е бил флорентинският възпитаник Георги Евстатиев в периода 1908–1912 г. Единствената и по-вероятна хипотеза, която, предвид италианския му произход, би имала смисъл в този случай е, ако през 1897 г., по време на Втората изложба на „Дружеството за поддържане на изкуството“ (Izkustvo 1897: 5) Луиджи Болонгаро е имал възможност да се запознае с българската княгиня Мария-Луиза Бурбон-Пармска, която участва в изложбата. За такава среща със сигурност би разказал сам Болонгаро при завръщането си, но вероятно разказът не е бил добре запомнен и предаден коректно от съвременниците му след това.

Експериментите на художника в областта на портрета са известни и той излага такива в залите на Рисувалното училище на Втората изложба на „Дружеството за поддържане на изкуството“ в София. В сп. Изкуство (Izkustvo 1897: 5) е публикуван списък на участниците, от който е видно, че Болонгаро

⁹ No.44 *Пейзаж с фигура*, 1897 г. от описа на Л. Марини е участвал в Третата изложба на „Дружеството за поддържане на изкуството“ (1898) и е описан като *Вид от Кестерич*, 1897, в сп. Изкуство от същата година. В НГ картината е заведена като *Пейзаж с фигури*, а към името на художника *Луиджи Болонгаро* е добавено *Кестериг*, явно неправилно сметнато за име на художника. Същата работа на с. 102 в албума „Иван Мърквичка (1856–1938) и новата българска живопис“ (2016, София) със съставители Б. Рангелова, Д. Соколова, Б. Вълчанова, Е. Терзиева е описана като *Пейзаж от Кестерич – Унгария*. За сведение името *Кестерич* е старото име на днешния кв. Винаца във Варна.

¹⁰ No.46 *Жена, която работи* е заведена в НГ – София като *Жена, която плете*.

участва с три портрета и три варненски пейзажа с маслени бои. Не са изписани наименованията им, но бихме могли да предположим, че откупената от Царското семейство работа на художника е *Вечер (Варна – привечер*, както е заведена в колекцията на НГ – София, а при Марини е описана като *Варна. Залез*), спомената в списъка на откупките на страница 16. Съдбата на портретите не е известна към момента. В същата изложба участват и колегата на Болонгаро от Варненската гимназия Иван Петрас, художниците Георги Канела, Антонио Канела и Цезар Дрог.

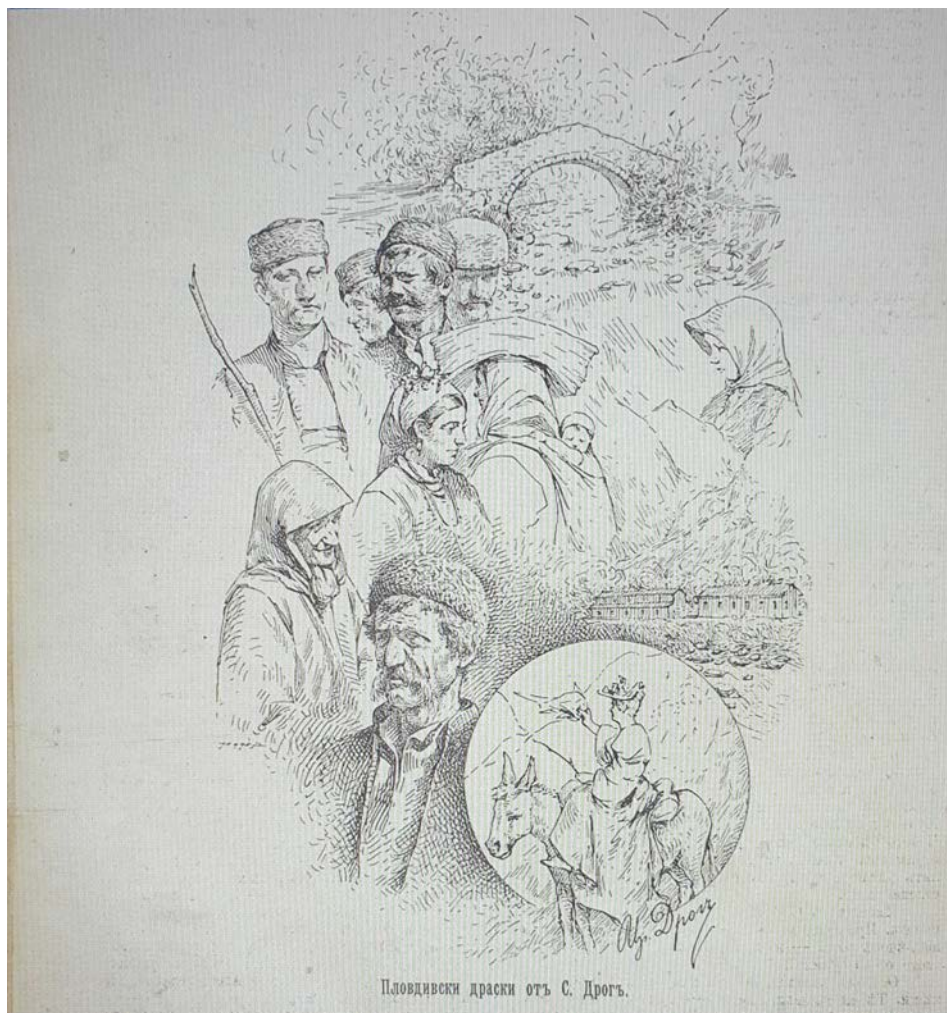
През април 1898 г. Луиджи Болонгаро е участвал в национален конкурс послучай 25-годишнината от Освободителната война (Izkustvo 1898: 127). Като подарък за руския император Николай II от Щаба на Българската армия подготвят Албум „Спомен от войната 1877–1878“¹¹ с художествено изобразени руски паметници от различни райони на България, рисувани от Антон Митов, Борис Михайлов, Ото Хорейши, Луиджи Болонгаро, Цезар Дрог, Йозеф Обербауер, Иван Петрас, Лазар Биненбаум (Zornishka 2004: 96-115). В него са включени 69 произведения с паспарту, с размер на хартията 38x50, в различни техники. Луксозно изработеният албум е по оформление на Борис Шац. Произведението, с което на 5 юли същата година е потвърдено участието на Болонгаро в конкурса, се нарича *Свищов*, а по-късно в Албума влизат 7 негови рисунки с паметници от Свищовска област, изобразени заедно с пейзажа и околността. Албумът е поднесен през 1902 г. от Комитета „Цар Освободител Александър II“ на Руския император Николай II в Санкт Петербург.

Луиджи Болонгаро взема участие и в Третата изложба на „Дружеството за поддържане на изкуството“ с *Пейзаж, Вид от Варна* и *Кестрич* (Izkustvo 1898: 69-75). Това е и последното му известно участие в художествения живот на България. През 1898 г. Христо Берберов се дипломира в „Албертина“ (Daneva 2014: 60-62) и се връща в България, постъпвайки като учител в Пловдивската мъжка гимназия, а през октомври, Луиджи Болонгаро също се премества в Пловдив. Откриваме имената на двамата в Пловдивската държавна мъжка гимназия „Александър I“ за учебната 1898/99 г. През същата година Болонгаро изпраща в Италия една своя подготвителна рисунка (Studio) за Националната изложба в Торино (Marini 1982: 46-47). В Пловдив Болонгаро и Берберов остават до края на учебната 1899 г., когато през септември същата година пътищата им се разделят. Луиджи Болонгаро се завръща в Италия след тригодишно отсъствие. Впечатляващо е пристигането му в родния град, разказва Марини (Marini 1982: 28). Вече двадесет и пет годишен мъж, висок, с дълга черна, до гърдите брада, черно палто и с цилиндър на главата. През 1900 г. докато декорира параклиса на гробището във Варцо се запознава с бъдещата си съпруга Силвия Линчо. След завръщането си от България Болонгаро се включва и участва всяка година в общите изложби, организирани от „Дружеството за поддържане на изкуството“ (Promotrice) в

¹¹ Албумът в РВИМ – Плевен е реплика на оригинала, поднесен на руския император Николай II през 1902 г. Албумът е с черно-бели снимки на оригиналните произведения на художниците, участвали в проекта през 1898 г.

Торино, в изложбите, организирани в Милано, Генуа, Новара и други. Критиката си спомня за него и отзивите ѝ са обещаващи. За участието си в V и VI Биенале във Венеция с произведенията *Портрет на жена ми* и *Портрет на проф. Линчо* получава отлична оценка от критиците Виторио Пика и Уго Оджети. Въпреки че Болонгаро е активен художник, Джузепе Марини го определя като „изолиран, независим, един самотен търсач на поетичната живопис“ (Marini 1982: 33). Потвърждават го и различни свидетели, които разказват, че никой от по-старите художници в района не споменавал името му, липсват и доказателства за връзки с по-млади колеги от района. Единствено остават непроменени отношенията с учителя му Еудженио Джиньо, който умира през 1906 г. в Стреза и с българския художник Христо Берберов, който му гостува през 1912 г., когато е рисуван и портретът, причина за това изследване. След ранната смърт на Луиджи Болонгаро през 1915 г. съпругата му Силвия превръща къщата в заключен мемориал на художника. В текста си Марини правилно отбелязва, че художникът е погребан два пъти: веднъж физически и веднъж като художник, чиито произведения след смъртта му с десетилетия остават затворени и недостъпни за изследователи и публика (Marini 1982: 17).

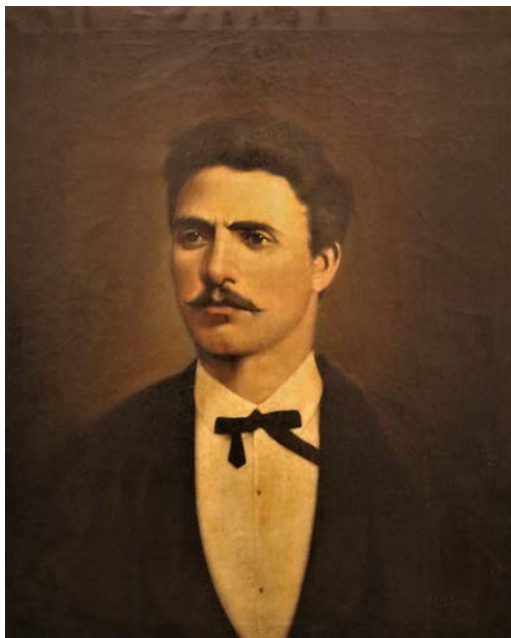
Цезар Дрог (Венеция ?-?), както се е подписвал на кирилица у нас или Cesare Droge е художник, за когото в речниците „Командучи“ (A. M. Comanducci 1934) и „Живите италиански художници“ (De Gubernatis 1889) липсва информация. Името му не откриваме и в значително подробния лексикон Thieme/Becker, Vollmer (Thieme/Becker, Vollmer, CD-ROM 2008). Цезар Дрог преподава пет години в Държавната девическа гимназия в Пловдив – от 1896 до 1901, според Годишните отчети на гимназията (Darjavna devicheska gimnazia, 1897). Интересен шрих за живота на този малко известен италианец не само в България, но още повече в Италия, внася Жанет Митева (Miteva 2017: 160-182) в изследването си „Съхранената памет за Димитър Добрович в българските архиви“. В текста си Митева цитира писмо на Иван Шишманов до съпругата му, написано по време на негова командировка в периода 1893 и 1894 г.: „...В Сливен... открих няколко много интелигентни личности. Има един очарователен преподавател по рисуване, италианец, който се казва Дрог, същият който е нарисувал красивата картина в моята канцелария. Бедният човечец е успял да се приспособи към българския провинциален живот – изпя ни на вечерята при Мишев няколко венециански песни, мелодии от „Кавалерия рустикана“ и т.н. – и всичко това с много хумор“. Жанет Митева посочва, че кореспонденцията е от периода 1893 и 1904 г., което идва да покаже, че може да търсим информация за пребиваването на художника у нас и преди Пловдивската гимназия. Името Цезар Дрог споменава и Христо Берберов в свои късни мемоарни записки, където уточнява: „Дрог май си замина за Венеция“, от което може да се заключи, че Цезар Дрог е роден или поне има нещо общо с град Венеция. През 1896 г. в бр. 5 на сп. Изкуство (Izkustvo 1896: 60, 63) са публикувани *Пловдивски драски* (рисунка) от Цезар Дрог (ил. 5).

5. Цезар Дрог (Венеция ?-?), *Пловдивски драски*, репродукция на рисунка от сп. *Изкуство*, 1896.

Рисунката е композиция от архитектурни обекти и различни човешки типове, уверена и несъмнено правена от отличен рисувач с голяма чувствителност и усет към детайла. Брой 6 на сп. *Изкуство* (Izkustvo 1896: 76-79) от същата година разказва за конкурса, организиран от Министерството на просвещението за коронацията на руския цар Николай II. На стр. 76 в списъка е посочено и името на Цезар Дрог, който участва с работите *Пловдивски типове* (акварел), *откупен*; *На кладенеца* (не е посочена техниката, вероятно акварел) и *С магарето* (акварел). На следващата 1897 г. Дрог участва с пет свои произведения във Втората изложба на „Дружеството на художниците“ (Izkustvo

1897: 5). В списъка на участниците срещу името му се четат следните произведения: *Портрет на Хр. Данов*; *Пазар в Пловдив*, *Бунарджика* и два акварела. Всички споменати заглавия на картини са с неизвестно местонахождение към момента. В същия брой на сп. *Изкуство* (Izkustvo 1897: 16) е поместена информация за откупките, която уточнява, че произведението на Дрог *Захождане на слънцето* (може би става дума за един от двата акварела, чиито имена не са в списъка на изложбата) е закупено от царското семейство. През 1898 г. заедно с други български и чуждестранни художници Цезар Дрог участва в конкурса за албум с произведения, подарен на Николай II през 1902 г. (Izkustvo 1898: 127). Негови са 8 рисунки на руски паметници в района на Пловдив. Оригиналят на Албума се намира в Държавния архив на Русия и по щастливо стечение на обстоятелствата получих за сведение изображение на една от оригиналните акварелни рисунки на Цезар Дрог (Zornishka 2004: 110). Представява деликатна композиция от три отделни военни паметника от околностите на *Филиппополи*, както е изписано долу в средата на произведението. Рисунката е подписана долу вдясно на кирилица *Ц. Дрог*. Албумът има 36 листа от дебел картон със златен кант. Форматът на албума е 50x38x12 см. Живописно произведение от Дрог е класически изпълненият *Портрет на Васил Левски* (м.б., платно, 89x73,5, подписан долу вдясно *Ц. Дрог*), притежание на Пловдивската галерия¹². (ил. 6)

6. Цезар Дрог, (Венеция ? – ?), *Портрет на Васил Левски*, 1893 – 1898, м. б., платно, 89x73,5, подпис долу вдясно Ц. Дрог, ХГ – Пловдив.

След 1901 г. следите на художника се губят не само у нас, но и в Италия, където не можем да свържем с нищо друго името му.

Георги Канела (Венеция ?–?) и *Антонио Канела* (1849–1922) будят у изследователя още повече въпросителни. Рядко в биографичните данни на художниците в Италия се споменават с подробности останалите членове на семейството – съпруга и деца, дори самите те да са били художници. Това прави

¹² Портретът постъпва в Градска художествена галерия в Пловдив в края на петдесетте години на ХХ в., като дарение от Пето смесено училище в града. По справка от галерията, преди това работата е съхранявана в Девическата гимназия.

трудна ориентацията в определяне на принадлежността им към семейството и проследяването на техния творчески и житейски път. В случая с фамилия Канела, въпреки че към момента нямам достъп до архивни документи и публикации, които категорично да свързват героите в настоящето изследване, има голяма вероятност името му да бъде разгледано като част от фамилията на архитекта и декоратор Джовани Канела (Верона 1750–1837) и семействата на синовете му – братята Джузепе и Карло Канела (Thieme/Becker, Vollmer 2008).

Джузепе Канела (Верона 1788–1847 Флоренция) е известен художник вентурист, сценограф и декоратор, преподавател в Академията във Венеция, а покъсно в Милано, в Академия „Брера“. Джузепе Канела има едноименен син, известен като Джузепе Канела Младия (Венеция 1837–1913 Падуа). Брат му Карло Канела (Верона 1800–1879 Милано) участва в изложбите на „Брера“ с градски пейзажи и жанрови сцени с неофламандски характер. Той също има син художник – Антонио Канела (1849–1922). За други деца в семействата на Джузепе и Карло Канела не открих документирана информация към момента.

Най-ранното писмено сведение, с което разполагам за художник на име Giorgio Canella е от „Речник на италианските живи художници, скулптори и архитекти“ на Анжело де Губернатис¹³ (De Gubernatis 1889: 92). Там името Джорджо Канела присъства с оскъдна биографична информация (за никого не е посочена годината на раждане в изданието) и е по-скоро творческа справка. Тя потвърждава обаче информацията за Венеция като родно място на художника, а освен това дава представа как неговите съвременници са го оценявали като художник. Де Губернатис описва Джорджо Канела като уважаван художник, който рисува с масло, пастел и акварел във всички жанрове; набляга върху думите добър портретист и отличен илюстратор. В анотацията си Губернатис посочва и няколко произведения на художника – *Проповед* (Il predicazzo), *Покрай плажа* (Lungo la spiaggia), *Венеция* (Venezia), *Монахиня* (Monaca), *Молитва в църквата* (Preghiera in chiesa), *В църквата* (In Chiesa) (De Gubernatis 1889: 92). Освен за Джорджо Канела на същата страница в речника Де Губернатис дава лаконична информация за художника Карло Канела (Верона)¹⁴ и предпочитанията му към пейзажа и пристанищата. Посочени са и някои участия в изложби в Милано през 1872, в Неапол през 1877 и Торино. Пак там е намерил място и художникът Джузепе Канела от Венето¹⁵, роден в Падуа. Посоченото родно място със сигурност е неволна грешка, въпреки че градовете Венеция и Падуа са в района на Венето. Всички справки за Джузепе Канела Младия сочат родно място Венеция, а не Падуа, където живее

¹³ Анжело де Губернатис (Торино 1840–1913 Рим). Филолог и поет, авторитетно име в културните среди на Италия по това време.

¹⁴ Когато през 1889 е отпечатан „Речник на живите италиански художници“ на Де Губернатис името на Карло Канела фигурира в него, въпреки че към тази година той от 10 години не е между живите. Явно е, че справките за художниците не са били актуализирани от Анжело Де Губернатис. В тази връзка е интересно да се разбере, защо в справката не фигурира Антонио Канела (1849–1922)?

¹⁵ Не става дума за известния художник Джузепе Канела (1877–1847).

постоянно. За Джузепе Канела Младия са изброени изложбите в Милано от 1872, във Флоренция и Торино през 1880, Венеция през 1881, във Венеция и Неапол през 1887 г. За него Де Губернатис пише, че се занимава с всички жанрове, но си е създал име на отличен акварелист, картините му са търсени, продавани в Италия и извън нея.

Дотук може да се направят няколко извода за проблемните ни фамилии имена Канела. Към 1889 г., когато излиза „Речник на италианските живи художници“, в него откриваме Джорджо Канела и Джузепе Канела, които стоят равнопоставено в очите на Анджело де Губернатис. Няма никаква причина да смятаме, че Джорджо Канела и Джузепе Канела Младия са едно и също лице¹⁶. Имената Джорджо (Георги) и Джузепе (Йосиф) изключват взаимозаменяемост. Документирано е, че неведнъж Джорджо Канела изцяло е изписвал името си както върху произведения у нас, така и в Италия, както на български, така и на италиански език. Второ – и двамата художници работят в техниката на акварела, но третират различни теми. Джорджо Канела – пише Де Губернатис – е много добър портретист, за което свидетелстват портретните рисунки у нас, а също *Портрет на д-р Радославов*. Thieme/Becker (2008) посочват, че около 1893 г. художникът започва да се занимава с илюстрация и портрет. Тази информация веднага изключва хипотезата за идването на художника в България преди 1893 г. Заглавията на картини на Джорджо Канела, споменати от Де Губернатис, се отнасят много повече за човешки състояния и описания на отличителни черти. Респективно наименованията на произведенията на Джузепе Канела са поетични – *Залез във Венеция през зимата*, *Изглед на Канал Гранде в лунна светлина*, *Остров Сан Микеле от Мурано*, *Залез*, *Мъгла*, *Света Мария*, *Четене* и т.н. (De Gubernatis 1889) Според речника А. М. Comanducci (1962), считано от 1870 г., Джузепе Канела-син е поканен и е останал 40 години директор на Училището за декоративни изкуства в Падуа. Но къде да търсим ясно атрибуирани и публикувани негови произведения? Има ли сведения той да е правил портрети или посочените от Де Губернатис наименования на картини са достатъчно доказателство, че той е рисувал основно в областта на пейзажа? Къде да търсим прославлените му акварели, с които е бил популярен приживе? Трето, не може да става дума за

¹⁶ В непубликуван ръкопис, озаглавен „Тези непознати художници, тези досадни техни биографии. Кой всъщност е Георги Канела?“, авторът Пламен Петров достига до извода, че работилният в България Giorgio Canella, Giuseppe Canella (1837–1915) – син на известния Giuseppe Canella (1788–1847) и Giorgio Paolo Canella (р. 23 юли 1863), споменат от Благовеста Иванова в каталога на експозицията „Забравените художници на България“ са един и същ художник. От текста на Пл. Петров не става ясно с какви представителни произведения за художника Джузепе Канела-Младия е направен сравнителния анализ, нито са посочени документи в тази посока. Не ми е известно да има изследване за творчеството на Джузепе Канела Младия с репродукции, от които да се ориентираме правилно за творчеството му и да не бъркаме работата му с произведенията на Джузепе Канела-баща и с такива на Георги Канела. Към момента творчеството и житейската съдба на Джузепе Канела-Младия не са изследвани от колегите в Италия. Във всеки случай едно по-широко и задълбочено проучване в архивите на Верона, Падуа и Венеция би дало интересна и основна информация за членовете на фамилия Канела.

7. Атрибуирана на Giuseppe Canella, *Семейство*, акварел, хартия, подпис G. Canella.

8. Атрибуирана на Giuseppe Canella, *Рибар*, акварел, хартия, подпис G. Canella.

акварелните рисунки в интернет, изобразяващи рибари, продавачки, млади момичета и семейни двойки в домашен интериор, портретни рисунки на възрастни мъже, подписани *G. Canella*, атрибуирани и продавани като Джузепе Канела Младия. (ил. 7, 8)

Без съмнение това са произведения на работилия в България Георги (Giorgio) Канела. Толкова добре изпълнена и завършена рисунка е публикувана и в каталога с колекцията от рисунки на италиански художници от библиотеката на Румънската академия в Букурещ (Chiarini 2004: 217). Произходът на рисунките е свързан с личната колекция на Георги Опреско (1881–1969), който ги купува от Париж, но в повечето случаи от Лондон, от антикарен магазин на Ню Оксфорд Стрийт. В каталога под No. 50 е публикуван в черно-бяло акварелът *Двойка селяни*, подписан *Giorgio Canella, Sofia*. (ил. 9)

Представява композиция от момче и момиче в традиционни български носии; рисунката е с молив и акварел. Стилът и подписът са идентични с репродукциите на Г. Канела в сп. Изкуство от 1895–1896 г., с акварела *Волове*, притежание на СГХГ в София, с тези от интернет. Проучването за Георги Канела ме среща във виртуалното пространство и с картината *Църковен интериор с фигура*, подписана ясно долу вляво *Giorgio Canella, 1886, Venezia*. Тя изобразява сумрачен интериор на църква с коленичила в молитвена поза

9. Георги Канела (Венеция ? – ?), *Двойка селяни*, ок. 1896, подпис Giorgio Canella, Sofia, долу вляво, репродукция от албума *I disegni italiani della Biblioteca dell'Accademia di Romania a Bucarest*.

10. Георги Канела (Венеция ? – ?), *Молитва в църквата*, подпис Giorgio Canella, Venezia, 1886, долу вляво.

жена, с наведена глава и ръце облежнати на стол. Вероятно става дума за картината *Молитва в църква* (*Preghiera in chiesa*), цитирана в речника на Де Губернатис по-горе (De Gubernatis 1889). (ил. 10)

От двамата Канела, които работят и посещават България в последното десетилетие на XIX век Георги (Giorgio) е активният и известен у нас на специалистите художник. Нямаме документирани сведения кога точно пристига в България, но името му привлича вниманието на колегиата отдавна, тъй като се споменава сред инициаторите за учредяване на „Дружество за поддържане на изкуството в България“ през 1893 г. Няколко месеца след това срещаме името Георги Канела в документите на Варненската мъжка гимназия за учебната 1893/94 г. Смятаме, че през 1895 г. Георги Канела се премества в София, защото откриваме авторството му върху оформлението на корицата

11. Георги Канела (Венеция ? – ?), *Чичо Пенчо*, репродукция от сп. *Изкуство*, 1896.

12. Георги Канела (Венеция ? – ?), *Дървосекъ*, репродукция от сп. *Изкуство*, 1896.

на детското списание „Градинка“¹⁷. От 1895 до 1897 г. списанието публикува негови илюстрации. От годишниците на Първа Софийска мъжка гимназия за 1896/1897 г. научаваме, че Георги Канела е бил преподавател по рисуване там и е родом от Венеция. Сп. *Изкуство* от 1895 г. в бр. 1 публикува на страниците си неговата рисунка *Чичо Пенчо* (*Izkustvo* 1895: 16) Подписът на художника е ясно поставен на кирилица като инициалът на първото име е изписан по начин, който може да се разчита и като кирилица, и като латинска буква *G.* (ил. 11)

Докато в акварела *Дървосекъ* (ил. 12), подписана от художника на кирилица на същото място вляво, първото име вече не е само знак, а ясно съкращение на името на български език *Геор. Канела, София* (*Izkustvo* 1896: 82, 95). Негови илюстрации, заедно с тези на Йозеф Обербауер и Антон Митов са публикувани в произведението на Иван Вазов „Нова земя“ (1896), а също и в книгата „Под игото“ (1894), наред с имената на Антони Пьотровски, Антон Митов, Йозеф Обербауер и Иван Мърквичка. Художникът участва в изложбите на „Дружеството за поддържане на изкуството“, а в сп. *Изкуство* от 1896 г. (*Izkustvo* 1896: 63) името му се споменава във връзка с поздравителен адрес

¹⁷ Списание „Градинка“ излиза от 1894 до 1897 г. Публикуват се гатанки, скороговорки, приказки.

до италианците, живеещи в България, по случай 25-годишнината от обявяване на Рим за столица на Италия. Публикуван е самият адрес и специално изработената сребърна кутия за него. Отново в сп. Изкуство (Izkustvo 1896: 76) през същата година намираме името Г. Канела в списъка на участниците в конкурса, обявен от Министерството на просвещението по случай коронацията на Руския цар Николай II. Произведенията му са под номера от 22 до 25. Две от тях, *Старецът селянинът показва на едно момче портрета на Александър II* (акварел) и *Ученици* (акварел), са откупени/наградени с парични награди. Другите две работи, участвали в конкурса са *Циганка* (акварел) и *Рилски манастир* (акварел). През 1897 г. Г. Канела участва във Втората изложба на „Дружеството за поддържане на изкуството“ с произведенията *Мъчна задача*, *Шопче свири с кавал* и *Един ъгъл от Сан Марко*. Работата *Мъчна задача* е откупена от Георги Вазов, а *Шопче свири с кавал* е купена от Техни царски височества (Izkustvo 1897: 16). Сведения за Георги Канела намираме и в каталога „Сто години Българско изкуство 1820–1920“ (Mavrodinov 1935: 40), издаден по повод едноименната ретроспективна изложба, устроена в Царския манеж в София през 1935 г. В частта „Живописиста от 1879 до 1920“ под номер No. 127 е записано произведението *Дядо и внук* (собств. на пор. Армяновъ)¹⁸. (ил. 13)

Произведения на Георги Канела у нас намираме в Софийската градска галерия (*Биволи*¹⁹, акварел и *Кръчмарница*²⁰, м. б.) (ил. 14 и 15), в Музея за история на София е картината *Класна стая*, а в частна колекция е масленият представителен *Портрет на Васил Радославов* от 1895 г. (ил. 16)

Портретните рисунки, етюди и дори маслени произведения на Георги Канела се предлагат и на български аукциони. През 2018 г. е продадено платното *Средиземноморски пейзаж*, подписано долу вдясно *G. Canella*. Не е датирано. (ил. 17)

По сведения на аукционната къща в София произведението е купено от Европа и е предложено за продажба у нас. Работата е атрибуирана на Георги Канела, а към името в каталога са добавени година на раждане и на смърт, които съвпадат с тези на Джузепе Канела Младия (1837–1913). По този въпрос по-горе обясних, че няма никаква възможност двамата да са един и същи човек. Не беше възможно произведението да бъде видяно в оригинал, не съм имала и достъп до документите, с които е пристигнало в България. В този смисъл не е ясно от нас или от чужбина идва объркването с името и годините. От репродукцията е видно, че работата е портретен формат, изградена е в два плана. Близката гледна точка разкрива тясна каменна улица със залисани и обобщени човешки фигури. Вторият план е решен в дълбочина и следва

¹⁸ Рисунката *Дядо и внук*, показана през 1935 г. е авторско копие или реплика на публикувания в сп. Изкуство (1896) акварел *Старецът селянинът показва на едно момче портрета на Александър II*, влязъл в Албума за коронацията на руския цар. Същата е публикувана като *Дядо и внук* и през 1897, No. 3 в сп. Изкуство.

¹⁹ Акварелът *Биволи* (инв. No.1875) на СГХГ е откупен през 1949 г.

²⁰ Платното *Кръчмарница* (инв. No.2671) е откупено през 1952 г. от Никола Хр. Пулнев, София.

13. Георги Канела (Венеция ? – ?), *Дядо и внуче*, репродукция от сп. *Изкуство*, 1897.

14. Георги Канела (Венеция ? – ?), *Биволи*, 1896, акварел, хартия, подпис Г. Canella, София, долу вдясно, СГХГ.

15. Георги Канела (Венеция ?–?), *Кръчмарница*, 1896, м. б., платно, 100 x 160,5, подпис Георги Канела и София на кирилица, долу вдясно.

16. Георги Канела (Венеция ? – ?), *Портрет на д-р Васил Радославов*, 1895, м. б., платно, 116x76, подпис долу вдясно Giorgio Canella и година. Частна колекция.

17. Атрибуирана на Георги Канела, *Средиземноморски пейзаж*, м. б., платно, подпис G. Canella долу вдясно.

нечий невидим взор, отправен към морето. Подписът *G. Canella* е поставен долу вдясно. Цялостното излъчване на произведението е идилично, застинало, огряно в светлина. Стилът му е близък до познати европейски художествени стилистики, а като описание се доближава до анотацията на Анжело Де Губернатис (De Gubernatis 1898) за творчеството на Джузепе Канела-Младия.

В списъка на художниците и техните произведения, публикуван в сп. *Изкуство* (Izkustvo 1897: 5) от изложбата на „Дружеството за поддържане на изкуството в България“ участва и художник на име А. Канела с 4 акварелни миниатюри (костюми от XIX век). Става дума за Антонио Канела (1849–1922), известен декоратор и илюстратор на костюми, който през 1897 г. трябва да е бил на 48 години. Единственият мотив А. Канела да посети България през 1897 г. би била връзка с Георги Канела. А дали Георги и Антонио Канела са братя, дали са братовчеди към момента не можем да отговорим еднозначно без наличието на по-ясна биографична информация. Към 1889 г., когато излиза речникът на Де Губернатис, Антонио Канела е бил 40-годишен и със сигурност познат майстор в Италия. (ил. 18)

18. Антонио Канела, *Пътник, четящ новините*, акварел, подписан A. Canella, долу вляво.

Де Губернатис изтъква, че нередовните пощи в Италия по това време и недостатъчният отклик на художниците са причина в речника му да липсват имена и биографична информация. Справката с най-голямата и подробна немска енциклопедия Thieme/Becker, Vollmer не добави повече стойност към вече известната ни информация за Антонио Канела. Надявам се събраните в настоящата статия оскъдни биографични данни, публикувани заедно с наличната художествена информация да станат повод историите на тези художници да бъдат доразкрити и доразвити от любопитни и амбициозни италиански колеги. Дотогава за нас е от значение да мислим за тях, да надграждаме с нова информация и да разглеждаме българския им период и тяхното пътуване из България като принос в развитието на българо-италианския културен диалог от последните десетилетия на XIX век.

Библиография

Извори

- A. M. Comanduci* 1934: *Comanduci*, A. M. Pittori Italiani dell'Ottocento. Milano.
- A. M. Comanduci* 1945: *Comanduci*, A. M. Dizionario illustrato pittori e incisori italiani moderni, II ed., Milano.
- M. Comanduci* 1962: *Comanduci*, A. M. Dizionario illustrato pittori e incisori italiani moderni, III ed., Milano.
- Anonymous* 1895: *Anonymous*. Нашите илюстрации [Nashite ilustrazii] – Изкуство [Izkustvo] No. 1.
- Anonymous* 1896: *Anonymous*. Нашите илюстрации [Nashite ilustrazii] – Изкуство [Izkustvo], No. 5.
- Anonymous* 1896: *Anonymous*. Българския албум за коронацията на Руския цар [Balgarskia album za koronaziata na Ruskia tsar] – Изкуство [Izkustvo], No. 6.
- Anonymous* 1896: *Anonymous*. – Нашите илюстрации [Nashite ilustrazii] – Изкуство [Izkustvo], No. 7.
- Anonymous* 1897: *Anonymous*. Втора художествена изложба [Vtora hudojestvena izlojba] – Изкуство [Izkustvo], No. 1.
- Anonymous* 1898: *Anonymous*. Трета художествена изложба [Treta hudojestvena izlojba] – Изкуство [Izkustvo], No. 5-6.
- Anonymous* 1898: *Anonymous*. Смес [Smes] – Изкуство [Izkustvo], No. 7-8.
- DA–Varna [Darjaven arhiv], 90K, f. 1, a. e. 28, 29 – Главни списъци на Варненската Държавна Мъжка Гимназия „Фердинандъ I“, 1893–1898. [Glavni spisaci na Varnenskata Darjavna Majka Gimnazia Ferdinand I].
- De Gubernatis* 1889: *De Gubernatis*, Angelo. Artisti Italiani Viventi. Pittori, Scultori e Architetti. Firenze.
- Anonymous* 1896: *Anonymous*. – Нашите илюстрации [Nashite ilustrazii] – Изкуство [Изкуство] 1896, No. 5.
- Изкуство [Izkustvo] 1896, No. 7.
- Изкуство [Izkustvo] 1897, No. 3.
- Mavrodinov* 1935: *Mavrodinov*, N. Сто години българско изкуство (1820–1920). Каталог. [Sto godini balgarsko izkustvo (1820–1920). Katalog]. Sofia.
- Petrov: Petrov*, Plamen. Тези непознати художници, тези досадни техни биографии. Кой всъщност е Георги Канела? Ръкопис (непубликуван) [Tezi nepoznati hudojnizi, tezi dosadni tehni biografii. Koi vsashtnost e Georgi Kanela? Rakopis (nepublikuvan)].
- Plovdivska Darjavna Deviceska Gymnasia 1897: Пловдивска държавна девическа гимназия. Годишни отчети 1896/97. Пловдив [Plovdivskata darjavna deviceska gymnasia. Godishni otcheti 1896/1897. Plovdiv].
- Thieme/Becker, Vollmer 2008: *Thieme/Becker, Vollmer*. Allgemeines Lexikon der Bildenden Kunstler, CD-ROM, E. A. Seemann, Leipzig.
- Varnenska Darjavna Majka Gimnazia Ferdinand I 1930: Варненска държавна мъжка гимназия „Фердинандъ I“. Юбилеен сборник на Варненската Държавна Мъжка Гимназия „Фердинандъ I“. 1879–1929. Варна [Iubileen sbornik na Varnenskata Darjavna Majka Gimnazia Ferdinand I. 1879–1929, Varna.

Научна литература

Chiarini 2004: *Chiarini*, Marco. I disegni italiani della Biblioteca dell'Accademia di Romania a Bucarest: catalogo generale. Firenze.

Daneva 2014: *Daneva*, Angela. I Bulgari nelle Accademie di Belle Arti Italiane 1878–1944. Sofia.

Marini 1982: *Marini*, Giuseppe Luigi. La Pittura di Luigi Bolongaro. Verbania.

Marinska, Daneva and Dragone 2011: *Marinska*, Ruja. *Daneva*, Angela. *Dragone*, Piergiorgio. Fino a Torino e ritorno. Sofia.

Miteva 2016: *Miteva*, Zhanet. Съхранената памет на Димитър Добрович в българските архиви [Sahranenata pamet na Dimitar Dobrovich v bulgarskite archive]. In: Conference Proceedings. 19th Century Romanticism. The Life and Art of Dimitar Dobrovich 1816–1905], Sofia.

Rangelova, Sokolova, Valchanova, Terzieva 2016: *Rangelova*, Bistra. *Sokolova*, Doroteya, *Valchanova*, Boryana, *Terzieva*, Elitsa. Иван Мърквичка (1856–1938) и новата българска живопис [Ivan Markvicka (1856–1938) i novata Bulgarska jivopis]. 2016, Sofia.

Stucchi 1966: *Stucchi*, Sergio, Luigi. – Illustrazione Ossolana, No. 1.

Zornishka 2004: *Zornishka*, Emiliya. Албум „Спомен от войната 1877–1878“, поднесен на руския император Николай II през 1902 г. [Album Spomen ot voinata 1877–1878, podnesen na ruskia imperator Nikolay II prez 1902]. Sofia. In: Известия на музеите в Северозападна България [Izvestia na museite v Severozapadna Bulgaria].

Интернет източници

Truccani. Dizionario Biografico degli Italiani, Available at: <https://tinyurl.com/yxcb8cbe> [Accessed 16 June 2020]

ITALIAN PERSONALITIES IN BULGARIAN ART LIFE OF THE 1890s

Angela Daneva

Summary: This submission is an integral part of a wider project, Bulgarian-European Cultural Dialogues, developed at the eponymous centre at New Bulgarian University. The study revolves around four Italian painters: Luigi Bolongaro, Cesare Drogo, Giorgio Canella, and Antonio Canella. They taught painting at local high schools during the last decade of the 19th century and took an active part in the artistic developments in Bulgaria. The available biographical data has been concisely put together for the first time and newly discovered items are included. Some inconsistencies were ironed out regarding Luigi Bolongaro's stay in Bulgaria and his involvement in the local art life. We ruled out hypotheses and performed a critical review of new documented personal and artistic details pertaining to Giorgio Canella and Cesare Drogo. The study is open to further additions and submissions by Bulgarian and Italian colleagues.

Keywords: nineteenth-century Bulgarian art, Italian painters in Bulgaria, Luiggi Bolongaro, Cesare Drogo, Giorgio Canella, Antonio Canella.